

Історія досліджень кам'яного антропоморфа з літописного Губинського городища

У публікації висвітлено результати археологічних досліджень кам'яної антропоморфної скульптури експедиції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на території літописного Губинського городища у 2016 році, учасником якої був автор публікації.

Ключові слова: Губин, городище, скульптура, антропоморф, ідол.

Старокостянтинівщина як складова частина Болохівської землі віддавна цікавила дослідників і була актуальною темою для наукових досліджень. Вперше цей політичний організм, як його назвав у своєму монографічному дослідженні «Скарби Болохівської землі» (2013 р.) В. І. Якубовський [1, с.12], згадано в літописі 1150 року [2, с.398].

Одним із перших, хто зацікавився цією проблематикою, був історик кінця ХІХ ст., професор Київського університету М. П. Дашкевич [3]. Слідом за ним історія Болохівщини була у сфері наукових інтересів фахівців М. І. Петрова, М. І. Городецького [4, с.11], А. С. Петрушевича [5, с.5–55], П. А. Іванова [6, с.10–77], М. С. Грушевського [7, с.2], Д. Я. Самоквасова [8, с.1–99], Н. Квашнина-Самаріна [9, с.22] та інших. До цієї теми зверталися і провідні дослідники радянського періоду, як-от: О. М. Андріяшев [10], В. П. Пашуто [11, с.245], М. Н. Тихомиров [12, с.245], Б. Д. Греков [13, с.10–13], М. О. Тиханова [14], П. О. Рапопорт [15], О. М. Приходнюк [16], М. Й. Ягодзінський [17, арк.7–18], І. С. Винокур, О. І. Журко, В. П. Мегей, В. І. Якубовський [18] та ін.

Кам'яна скульптура є однією із форм монументального мистецтва, що існувало в давні часи в окремих етнокультурних спільнотах та мало широке

розповсюдження [19, с.5] не тільки на території лівобережжя Середньої Подністрянщини, а й на суміжній – Південно-Східній Волині, зокрема.

Кам'яні скульптури з огляду на їх морфологічні особливості та розташування учені поділяють на такі групи: 1) стели; 2) антропоморфні стели; 3) фалоподібні камені; 4) менгіри; 5) ідоли [20, с.118].

Відомий український мистецтвознавець Р. В. Забашта за образною і стилістичною структурою поділяє їх на кілька відмінних типів: а) абстрактні стовпи, стели; б) стовпоподібні ідоли з вирізьбленими людськими обличчями (одним чи декількома); в) стовпоподібні ідоли з чітко вимодельюваними головами; г) статуї-напівфігури; д) зображення богів, фігури яких відтворено повністю [21, с.38–39].

Досить цікавою та рідкісною знахідкою є антропоморфна скульптура, виявлена на території давньоруського літописного городища у с. Губин Старокостянтинівського району Хмельницької області. У червні 2016 р. експедиції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка під керівництвом В. І. Якубовського, учасником якої був й автор, довелося виявити означену скульптуру у південно-східній частині південного укріпленого сектора Губинського городища (рис. 1).

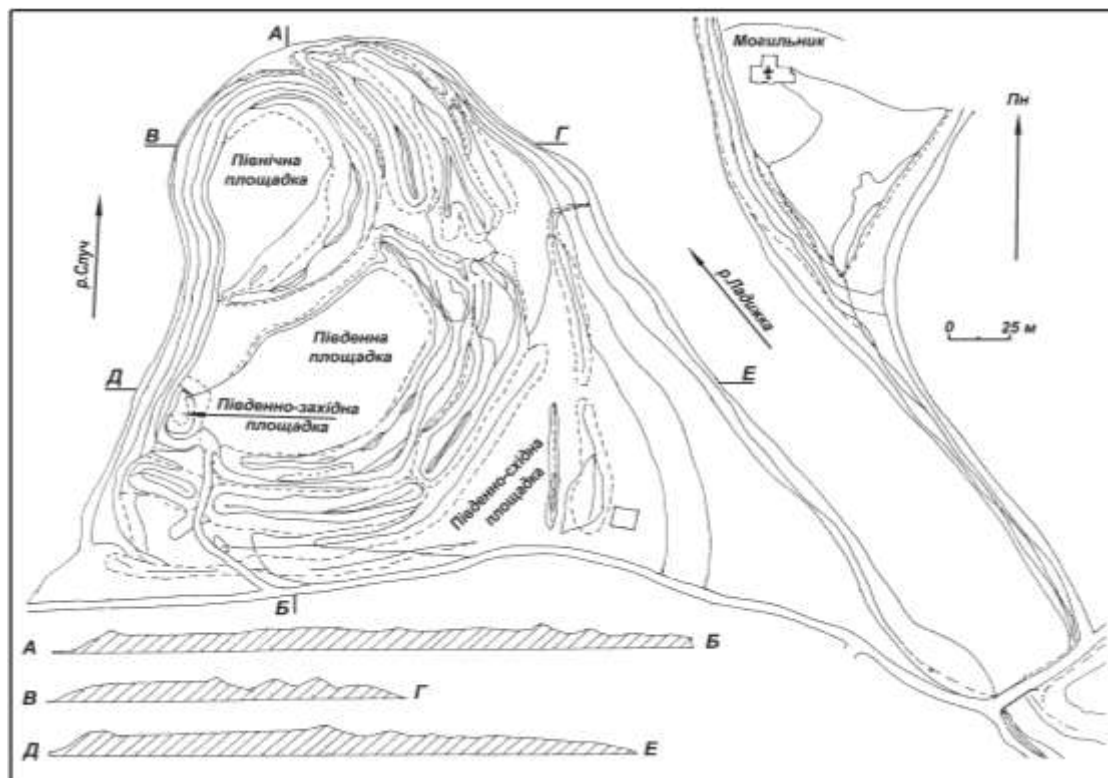

Рис. 1. Джерело (23, с.167)

Досліджуючи площу ділянки LV, у квадраті 3 – Б, В, вже на глибині 0,13 м від поверхні, було розчищено виступ громіздкого кам'яного виробу.

У подальших роботах, пов'язаних з вийманням ґрунту з площі ділянки LV на глибину 0,65 м від поверхні та пошаровими горизонтальними і вертикальними зачистками, вдалося повністю розкрити і дослідити кам'яну знахідку, зафіксовану у напрямку зі сходу на захід. Причому її західна частина, що демонструвала собою загострений верхній кінець скульптури (голова), була нахилена до рівня материка (глибина 0,65 м від поверхні), а східна, підпрямокутна частина, майже досягала сучасної денної поверхні (0,13 м від поверхні) [22, с.241].

Обстеживши знахідку з усіх сторін, дослідники виявили на лицевій площині зображення півфігури, створеної у карбованій техніці низького рельєфу (скульптурна композиція, виконана на площині і пов'язана з тлом).

Означена пам'ятка являє собою кам'яну скульптуру висотою 1,69 м. Поперечний розріз її підпрямокутний, донизу трохи звужується, маючи підквадратну форму розміром 0,50x0,43 м. Голова – з гостроверхою шапкою рельєфно відділена від тулуба і трохи нахилена в сторону грудей. Помітно викарбувано волосся, яке лягає на добре промодельовані плечі. Обличчя плоске, на якому помітними штрихами, у техніці карбування, позначено очі, ніс, рот та бороду. По всіх площинах скульптури спостерігаються нерівності. В місці від плечей до живота на межі бокових площин чіткими заглибленими лініями прокреслено руки. Характерним є також залом у місці шиї, вказуючи ним ознаки прикраси, можливо, шийної гривни. У перерізі нижній кінець скульптури виявив скошений профіль, що засвідчує про відсутність значної частини кінця скульптури, який в минулому, очевидно, був призначений для вкопування у землю [23, с.167] (рис. 2).

Рис. 2. Кам'яний антропоморф на Губинському городищі. Фото з архіву автора.

Уродженець с. Ладиги, що неподалік від с. Губин, кандидат історичних наук О. І. Журко повідомив, що скульптуру було закопано в землю одним із місцевих священників, тому що тамтешні мешканці на Зелені Свята навколо ідола здійснювали язичницькі обряди. Донині спостерігається деяка двоякість у релігійних поглядах селян, яка проявляється в особливостях поведінки в певних життєвих ситуаціях [24].

За версією старожила с. Губин Д. З. Грищука: «у 50-х роках ХХ ст. габаритний кінець кам'яної скульптури, виступаючи більше як на половину із землі, слугував його ровесникам своєрідною штангою футбольних воріт» [25].

На думку дослідника В. І. Якубовського, скульптура походить, власне, з території городища, оскільки досить велика вага була не під силу жодній людині транспортувати її з далекої відстані. З певних міркувань, у недалекому минулому, з невідомих причин скульптуру витягли із культурного шару і залишили на вказаному

місці городища. На час проведення археологічних робіт 2016 року нижній кінець антропоморфа повністю погрузився у землю, не виявляючи жодних поверхневих ознак. Тому, якщо умовно взяти за основу розрахунки середніх показників входження скульптури у землю зі швидкістю 0,13–0,20 м кожних 50-х років, то, таким чином, старт втоплення її у ґрунт припадає на останню чверть XIX ст. На думку дослідника, кам'яний антропоморф з'явився на поверхні Губинського городища приблизно 150 років тому [23, с.167–168]. У своїх працях він відносить губинську пам'ятку до четвертої класифікаційної групи скіфських кам'яних скульптур VI–V ст. до н.е. [22, с.243].

Автор публікації погоджується із думкою В. І. Якубовського про те, що місце знаходження капища, на якому в давні часи стояла описана скульптура, знаходитьсядесь поблизу, можливо, не виключено, що й на території самого укріпленого центру. Але варто зазначити, що у 2009 р. експедиція дослідила скіфське капище округлої форми неподалік с. Губин в урочищі Попова сіножать. Можна припустити, що скульптура знаходилася саме там. Хоча п'єдесталу, де міг би стяти ідол, або ями, куди він міг бути вкопаний, знайдено не було. Однак автор схиляється до думки щодо присутності на ідолі ознак фалічності і **не виключає версії датування скульптури давньоруським часом.**

Нині кам'яний антропоморф поповнив фонди історико-культурного заповідника «Самчики» та є окрасою його паркового ансамблю.

Отже, знахідка Губинського кам'яного антропоморфа є важливим джерелом для пізнання дохристиянських вірувань на території Болохівської землі. Тому, сподіваємось, більш детальні наукові дослідження ідола дадуть ширший спектр іконографічних, семантичних та атрибутивних особливостей.

The publication highlights the results of archaeological research of the stone anthropomorphic sculpture of the expedition of Kamenets-Podilskyi Ivan Ogienko National University in the territory of the annalistic Gubynsky settlement in 2016, the participant of which was the author of the publication.

Keywords: Gubin, settlement, sculpture, anthropomorph, idol.

Список використаних джерел та літератури:

1. Якубовський В. І. Скарби Болохівської землі: Наукове видання. Кам'янець-Подільський: «МЕДОБОРИ» (ПП Мошак М. І.), 2003. 159 с.
2. ПСРЛ, Т. 2. Ипатьевская летопись. Фототип. изд. 1908 г. М., 1962. XVI. 938 с.
3. Дашкевич Н. П. Болоховская земля и ее значение в русской истории // Труды III Археологического Съезда в Киеве. К., 1876. Т. 2. С. 69–13.
4. Батюшков П. Н. Подолия. Историческое описание. Санкт-Петербург: Тип. т-ва «Общественная польза», 1891. 406 с.
5. Петрушевич А. С. Дополнения ко Сводной галицко-русской летописи с 1600 по 1700 год. Львов, 1891. 939 с.
6. Иванов П. А. Исторические судьбы Волынской земли с древнейших времен до к. XIV в. Одесса, 1895. 328 с.
7. Грушевський М. С. До Болохівщини: Губинське городище // Записки наукового товариства ім. Шевченка. Львів: Світ, 1896. Т. 10. С. 1–3.
8. Самоквасов Д. Я. Сборник топографических сведений о курганах и городищах России. Волынская губерния. СПб., 1880. 203 с.
9. Квашнин-Самарин Н. По поводу Любецкого синодика // Чтения в императорском Обществе истории древностей российских при Московском университете. 1873. Кн. 4. Отд. 5. С. 213–226.
10. Андріяшев О. М. Літописне Болохово: Болохівські князі // Записки історичної секції Всеукраїнської Академії наук. К., 1929. Т. XXXII. С. 20–31.
11. Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М., 1950. 333 с.
12. Тихомиров М. Н. Древнерусские города. М., 1956. 442 с.
13. Греков Б. Д. Киевская Русь. Л., 1953. 569 с.
14. Тиханова М. А. Разведка в районе верхнего течения р. Горынь о докладах и полевых исследованиях // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. 1967. Вып. 87. С. 46–53.
15. Раппопорт П. А. Города Болоховской земли // КСИИМК. 1955. Вып. 57. С. 52–59.

16. Приходнюк О. М. Підсумки археологічних досліджень Хмельницького обласного краєзнавчого музею за 1964–1965 роки // Матеріали другої Подільської історико-краєзнавчої конференції. Львів, 1968. С. 131–132.
17. Спр. 1971/52. Звіт про археологічні розвідки в межах Хмельницької обл. проведених Ягодзінським Михайлом Йосиповичем протягом 1958–1971 рр. 39 арк.
18. Винокур І. С., Журко О. І., Мегей В. П., Якубовський В. І. Літописний Губин XII–XIII ст. Болохівська земля: за матеріалами археол. дослідж. 1997-2003 рр.: До 80-річчя Губина. Київ, Кам'янець-Подільський, Хмельницький, Старокостянтинів, 2004. 206 с.
19. Ольховский В. С., Евдокимов Г. Л. Скифские изваяния VII–III вв. до н. э. Москва: МТО Метео, 1994. 158 с.
20. Історія українського мистецтва у п'яти томах / Г. Скрипник (гол. ред.), Дзюба, І. Драч та ін. Київ, 2008. Т. 1: Мистецтво первісної доби та стародавнього світу / ред. кол.: Р. Михайлова, Р. Забашта. 710 с.
21. Забашта Р. В. До питання еволюції й формально-образної структури монументальної скульптури слов'ян-язичників // VII Подільська іст.-краєзн. конф. Секція археології: Тези доповідей / ред. кол.: Л. В. Баженов, І. С. Винокур, (відп. ред.) О. М. Завальнюк, М. Г. Кукурудзяк, А. Ф. Суровий, О. О. Чехівський. Кам'янець-Подільський, 1987. С. 38–40.
22. Якубовський В. І. З історії археологічних досліджень губинського городища у 2016 р. // Князі Острозькі в історії Центрально-Східної Європи: минуле і сучасність: Науковий збірник за підсумками Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Старокостянтинів, 25–27 травня 2017 р. / Редкол.: А. Г. Філінюк, докт. іст. наук. проф. (голова); О. М. Завальнюк, докт. іст. наук. проф. (заст. голови); В. І. Якубовський, канд. іст. наук. доц. (наук. ред.); В. Г. Байдич, канд. іст. наук; О. П. Григоренко, докт. іст. наук, проф.; М. С. Мельничук; С. А. Тимків (відп. секретар). ФОП Бицик Ю. В., 2017. С. 237–243.
23. Якубовський В. І. Губинська кам'яна скульптура – важливе джерело стародавньої історії краю // Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції з міжнародною участю «Хмельниччина: історія та сучасність» / Ред. кол. Баженов Л.

В. (голова), Єсюнін С. М. (співголова, відповід. редактор) та ін. Хмельницький, 2017. С.166–169.

24. Архів автора. Записано від Олексія Журка, 1953 р. н., м. Хмельницький.

25. Архів автора. Записано від Дмитра Грищука, 1935 р. н., с. Губин, Старокостянтинівський р-н Хмельницька обл.